

SVENSKARNA OCH VÄRLDSRELIGIONERNA

LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Medan religion för några decennier sedan ofta betraktades som ett fenomen på utdöende har det senaste årtiondet snarast satt religion i centrum. Internationella konflikter har ofta getts religiösa tolkningar. Ökad migration har bidragit till att nya religiösa traditioner fått fäste i Sverige, där samfunden samtidigt tappar medlemmar. Den fråga som ställs i kapitlet är om och i så fall hur det nya religiösa landskapet gjort avtryck i svenskarnas inställning till olika världsreligioner och till ateism som trosuppfattning. Underlaget är en fråga om inställningen till fem världsreligioner med fokus på skillnader i inställning mellan 2005 och 2015 med hänsyn till demografiska, religiösa och politiska faktorer. Resultatet visar på förhållandevis små skillnader mellan de två mätpunkterna. Bilden av Islam har dock blivit mer negativ och den politiska faktorn spelar en större roll för människors inställning. Ateism som trosuppfattning visar sig vara stark i de grupper där Kristendomen är svag.

Religionen tränger sig på. Medan religion på 1970-talet snarast betraktades som ett fenomen på utdöende har olika världshändelser under 2000-talet satt religion i centrum. Det handlar inte bara om religiösa konflikter långt bort, utan ökade flyktingströmmar har fört med sig religiösa traditioner som vi tidigare inte var bekanta med. Också inom Sverige har religionsfrågor fått större utrymme på samhällets dagordning. Samfundens särskilda ställning har tidvis ifrågasatts samtidigt som medlemstalen har sjunkit. Inom Svenska kyrkan har församlingar lagts samman och kyrkor tagits ur bruk. Religionshistorikern David Thurfjell karaktäriserar svenskarna som ”det gudlösa folket” och i ett internationellt perspektiv framträder Sverige som ett postkristet land. (Thurfjell, 2015; jfr World Cultural Map av Ronald Inglehart och Christian Welzel: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>).

Det förändrade religiösa landskapet har tvingat de kristna samfunden i Sverige att på ett annat sätt än tidigare förhålla sig till de nya strömningarna. Sveriges kristna råd – en samorganisation av kristna samfund – har initierat en interreligiös dialog och 2012 bildades Sveriges Interreligiösa Råd. Det som tidigare handlade om mission står numera för att utveckla goda relationer med olika religioner och engagera sig i frågor av gemensamt intresse, exempelvis för religionsfrihet och mot våld (<https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=660813>).¹ Företrädare för Svenska kyrkan har pekat på att kyrkan inte längre är ensam mitt i byn utan

får sällskap av moskén och att ”Gud är bortom all världens religioner”, vilket inte sällan mötts av starka motreaktioner från andra kristna grupper för att förminska det kristna anspråket på Jesus som frälsargestalt.²

Även om den inom-kristna debatten inte har fått någon större spridning är det knappast någon tvekan om att religionsfrågorna även blivit en del av den svenska politiska offentligheten. Det som framför allt bidragit till exponeringen är att religion i ökande utsträckning kopplats till politik (Hagevi, 2005; Lindberg, 2015). Det gäller såväl globalt som nationellt. På den globala nivån har det i första hand handlat om Islam och om de pågående konflikterna ska förstås som religion eller politik – eller möjligen ytterst som en ”clash of civilizations” (Huntington, 1996a). Det gäller inte bara Islam och Arabvärlden utan religiöst färgade konflikter finns även i Burma och Sri Lanka. Nationellt förekommer i ökande utsträckning politiska perspektiv på kristna samfund. Svenska kyrkan har mött kritik för att driva politik i klimat- och flyktingfrågor. Sverigedemokratiska företrädare har kritiserat Svenska kyrkan för att ha blivit ”både mindre svensk och mindre kristen”³. Sverigedemokraternas kritik mot muslimer har bidragit till en nationell debatt om politik och Islam. Lokalt har även rymts inslag av ökad antisemitism som i Malmö gjort hotbilden mot judiska grupper till en allvarlig lokalpolitisk fråga som även fått internationell uppmärksamhet (jfr Göndör, 2013). Även den generella religionskritiken har accentuerats. Förbundet Humanisterna har efter utländska förebilder (t ex Dawkins, 2006) aktivt pläderat för en sekulär humanism (<http://www.humanisterna.se/humanisternas-ideoprogram/>).

Mot bakgrund av de pågående förändringarna av det religiösa landskapet har det blivit allt intressantare att ställa frågan i vilken utsträckning dessa har gjort avtryck i svenskarnas syn på olika religioner. Har svenskarna idag mer åsikter om religion än tidigare? Har inställningen till enskilda religioner förändrats mot bakgrund av den politiska utvecklingen? Har synen på Ateism blivit mer positiv? En andra mer teoretisk fråga är vad som bestämmer synen på religionerna och i vad mån det finns nya synsätt. Ett rimligt antagande med tanke på det senaste decenniets utveckling är att den politiska faktorn numera borde spela en större roll än tidigare. Men finns det i så fall skillnader mellan hur man ser på olika religioner?

Det är dessa frågor som bildar utgångspunkten för den följande studien av svenskarnas inställning till fem världsreligioner och en trosuppfattning. Den centrala frågan är i vilken utsträckning människors föreställningar om olika religioner över tid har kommit att politiseras. En hypotes är att det har skett en viss politisering av religionen som en följd av ändrade politiska förhållanden i omvärlden.

Studier av synen på religioner

Studier av människors förhållande till olika världsreligioner har vanligen haft ett globalt perspektiv. Det gäller särskilt då de berört gränsområdet mellan religion och politik. Ett typexempel är Samuel Huntington som studerat västvärldens för-

hållande till den muslimska världen i *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order* (1996a) och *The Age of Muslim Wars* (2001), där framför allt den första väckte stor debatt (Huntington, 1996b). I Sverige finns en lång tradition av nationella religionssociologiska analyser där fokus framför allt varit på olika kristna gruppers religiösa vanor men också på samfundens politiska geografi (Gustafsson, 2000). Däremot har det funnits få studier av hur andra religioner uppfattas bland allmänheten. Det var bakgrunden till att SOM-institutet beslöt att i 2005 års nationella undersökning ställa en fråga om svenskarnas uppfattning om på de fem stora världsreligionerna som ett av flera perspektiv på samhällets globalisering (Holmberg och Weibull, 2006).⁴

Sedan början av 2000-talet har empirisk forskning om inställningen till religion expanderat kraftigt. Återkommande tema har varit sekularisering samt förhållandet mellan religion och politik (t ex Hagevi, 2009; Brommesson och Friberg-Fernros, 2013; Aardal och Oscarsson, 2017). I ökande grad har det publicerats komparativa analyser av religion i olika länder (t ex Pettersson, 2009; Norris och Inglehart, 2011). Det har även genomförts studier av uppfattningen om olika religioner i bland annat USA (Pew Research, 2014). I Sverige har nyligen publicerats en omfattande religionshistorisk studie med fokus på vad som bestämmer människors syn på olika världsreligioner, främst Kristendom, Islam och Buddhism (Thurfjell, 2015). Studien bygger på både historiskt material och samtalsintervjuer och visar på hur föreställningar om de olika religionerna historiskt har vuxit fram och mottagits i Sverige, där det tydligt visar sig att även politiska faktorer har spelat en roll.

Mot bakgrund av det ökande intresset för studier av olika religioner följde SOM-institutet 2011 upp med en ny mätning med samma fråga om inställningen till världsreligionerna. Med hänsyn till debatten om sekularisering kompletterades frågan även med inställningen till Ateism som uttryck för ett slags trosuppfattning. Samtidigt tillkom frågor om religiösa vanor (Weibull och Strid, 2011; Weibull, 2012). För att kunna pröva frågor om vilka förändringar som kan ha skett över tid genomfördes det en tredje mätning inom ramen för SOM-undersökningen 2015.

Inställning till fem världsreligioner och ateism 2015

Religion är inget entydigt begrepp och mätningar av religiositet är komplicerade och ofta omstridda (Willander, 2014). Samtidigt har erfarenheten från de svenska SOM-undersökningarna visat att frågor om religiösa aktiviteter, som exempelvis bön till Gud, har fungerat i den meningen att få respondenter har hoppat över dem (Weibull och Strid, 2011). För frågan om människors uppfattning om religioner handlar det främst om att finna ett ord som möjliggjorde ett slags objektivisering av hur en religion bedöms. Det ord som valdes var *inställning till*. Tanken var att det skulle medföra en större tyngd i bedömningen än ord som uppfattning eller åsikt, samtidigt som det inte skulle uppfattas som en fråga om religiös tillhörighet (Holmberg och Weibull, 2006).

Frågan som ställdes i undersökningen 2005 formulerades som ”världsreligioner/trosuppfattningar”. I frågan anges de fem världsreligionerna Kristendom, Buddhism, Hinduism, Judendom och Islam. Vi är medvetna om att ingen av dessa religioner är enhetlig utan alla innehåller en rad olika riktningar, men bedömde att frågan skulle fungera. I studien 2011 tillades Ateism som trosuppfattning. För var och en av religionerna/trosuppfattningarna fick svarspersonerna ange om de uppfattade den som positiv eller negativ. Bedömningen skulle göras på en skala med angivna ytterpunkter och mittpunkt: från 0 (mycket negativ) till 10 (mycket positiv) med 5 som mittvärde (varken positiv eller negativ).⁵

Även om frågan om människors inställning till en världsreligion i sig är kraftigt förenklad visar sig att svarspersonerna kunnat ta ställning. Mindre än fyra procent har 2015 hoppat över frågan eller något av alternativen; störst är bortfallet i fråga om Hinduism, Ateism och Judendom.⁶ Även mittvärdet kan tolkas som ett uttryck för att man har svårt att ta ställning. Det visar sig då att religioner eller trosuppfattningar där fler har undvikit att svara också har en relativt stor andel på mittvärdet, över 50 procent, medan andelen är klart lägre för Islam och Kristendom. I det följande har vi valt att betrakta värdena 0-4 som negativ inställning och 6-10 som positiv inställning (Tabell 1) och i mindre utsträckning beröra den totala fördelningen.

Det visar sig att Kristendomen är den enda av världsreligionerna 2015 där den positiva sidan (värdena 6-10) klart överväger den negativa (0-4): 45 procent har en positiv inställning till Kristendomen, medan 15 procent uppfattar den negativt (balansmått +30⁷). För Buddhismen råder en jämvikt med i stort sett lika många med positiv som med negativ inställning (+8), medan det för övriga religioner finns en övervikt på den negativa sidan, särskilt för Islam (-44). I figuren redovisas även medelvärden på den elvgradiga skalan. Kristendomen har ett värde (6,1) klart högre än övriga religioner, men också en förhållande stor spridning i bedömningarna. Lägst medelvärde har Islam (3,1).

Resultatet för de fem religionerna är i huvudsak det förväntade. Kristendomen är som den i Sverige dominerande religionen både den som flest kan ta ställning till och den som flest värderar positivt. Däremot är bedömningarna mycket spridda. Andelen som placerar sig som mest positiva (värdena 9-10) är 19 procent att jämföra med 8 procent på den mest negativa sidan (0-1). Islam är den enda religion som får en i huvudsak negativ bedömning. Det blir ännu tydligare då vi granskar den samlade fördelningen: nästan var tredje (31 procent) placerar sin bedömning på den negativa ytterpunkten 0, medan bedömningen av övriga religioner är förhållandevis jämnt spridd (se not 6).

För Ateismen gäller att det finns i stort sett lika många positiva som negativa bedömningar – omkring en fjärdedel har en positiv inställning, en fjärdedel en negativ inställning och hälften placerar sig i mitten. Av dem som har negativ inställning ligger en klar majoritet på värdena 0 och 1.

Tabell 1 Synen på olika världsreligioner och ateism, 2015 (procent)

	Mycket negativ			Varken positivt eller negativt					Mycket positiv			Totalt	Medel-värde	Standard-avvikelse	Antal svar
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
Kristendom	6	2	3	3	2	39	5	7	12	5	16	100	6,1	2,7	1 662
Islam	31	6	8	6	4	36	2	2	1	1	3	100	3,1	2,7	1 614
Buddhism	11	2	3	3	2	50	6	7	7	3	6	100	5,0	2,5	1 602
Hinduism	13	2	4	4	2	58	5	5	3	1	3	100	4,5	2,3	1 596
Judendom	13	3	4	4	4	55	4	5	3	2	3	100	4,4	2,4	1 599
Ateism	14	2	3	2	2	54	3	4	5	2	9	100	4,9	2,8	1 598

Kommentar: Fråga: *Allmänt sett, vilken inställning har du till följande världsreligioner/trosuppfattningar? Är 2005 fanns inte alternativet ateism med. Svaren har markerats på en skala mellan 0 och 10, där 0 markerats som Mycket negativ och 10 som Mycket positiv och 5 Varken positiv eller negativ. I texten definieras värdena 6 – 10 som uttryck för positiv inställning, 5 som varken positiv eller negativ och värdena 0 – 4 som negativ inställning.*

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015.

Det är svårt att finna några studier att jämföra med. Den undersökning som 2014 genomfördes i USA av Pew Research kan emellertid ge några perspektiv. Således uppfattas kristna och judiska trosbekännare mest positivt – drygt 60 på en 100-gradig termometerskala – buddhister och hinduer har omkring 50 i positiva bedömningar och ateister och muslimer cirka 40.⁸ Med undantag för judendom uppvisar således rangordningen efter graden av positiv inställning stora likheter med den svenska (Pew Research, 2014).

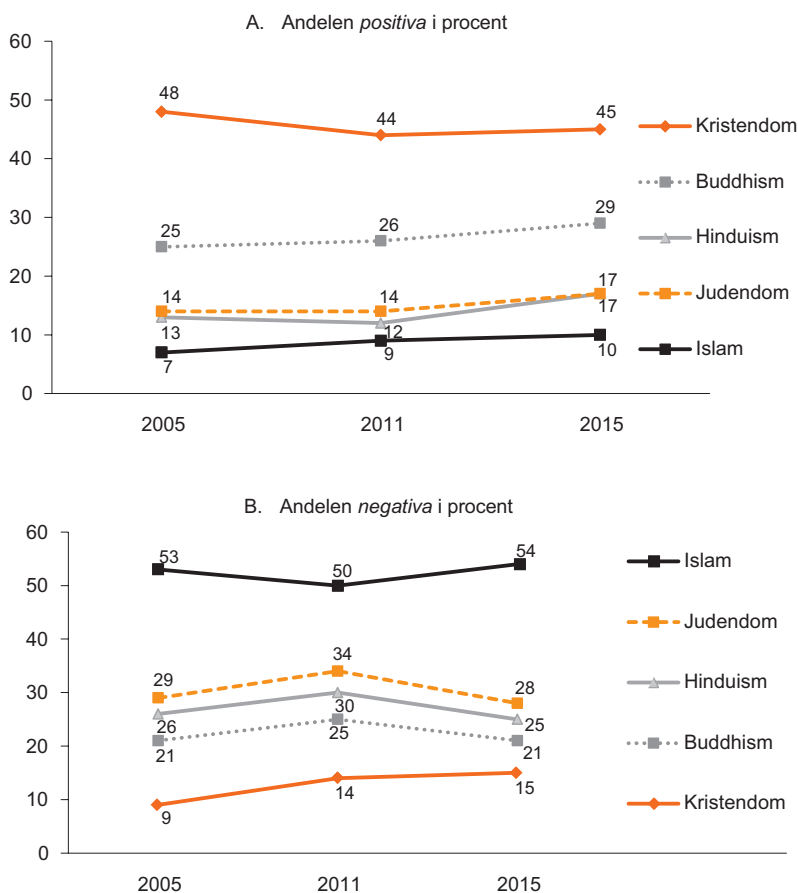
När det gäller förhållandet mellan de olika religionerna finns det ett tydligt samband mellan inställningen till Buddhism, Hinduism och Judendom samt i någon mån Islam. Sambanden mellan inställning till Kristendomen och övriga religioner är också positiva men på en klart lägre nivå – utom för Judendomen. För Ateism är sambandet med Kristendom svagt negativt men signifikant, medan det finns förhållandevis positiva samband mellan Ateism å ena sidan och Buddhism och Hinduism å den andra.

Om vi prövar underliggande dimensioner i en explorativ faktoranalys visar sig att religionerna bildar en dimension – där Kristendomen dock står lite svagare – och Ateism en dimension. Om vi prövar en trefaktorlösning ändrar sig mönstret: nu bildar Kristendomen och Islam egna dimensioner medan övriga – alltså även Ateism – bildar en dimension.⁹ En rimlig tolkning är att Kristendomen skiljer ut sig genom att vara en välkänd religion som det är lätt att förhålla sig till medan Islam uppfattas som en främmande men ändå förhållandevis bekant religion (jfr Thurffjell, 2015).

Förändringsmönster

Utgångspunkten för studien har varit i vilken utsträckning människors inställning till religionerna har påverkats av det globala skeendet under den gångna tioårsperioden. I figur 1 redovisas hur andelen med positiv respektive negativ inställning förändrats mellan 2005 och 2015. När det gäller andelen med positiv inställning visar den på en ökning för alla världsreligioner utom Kristendomen. Både upp- och nedgångar är dock anmärkningsvärt små och ligger på 3-4 procentenheter. Rangordningen i fråga om positiv inställning är således i stort densamma 2015 som den var 2005.

Figur 1 *Inställning till fem världsreligioner 2005, 2011 och 2015*

Kommentar: Om definitionen av positiv och negativ se anmärkningen till tabell 1.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005, 2011 och 2015.

Inte heller när det gäller negativ inställning har det skett några stora förändringar i svenskarnas inställning, i varje fall inte om tar hänsyn till samtliga tre tidpunkter. Andelen negativa var generellt något högre 2011 för alla religioner utom för Islam, därefter har andelen minskat utom för Islam. Mellan 2011 och 2015 har andelen som uttrycker en negativ inställning om Islam ökat från 50 till 54 procent, medan den negativa bedömningen har minskat med i genomsnitt fem procent för övriga utom för Kristendomen, där en ökande andel av svenskarna har en negativ inställning.

Det kan dessutom konstateras att det är en större andel som har en riktning i sin inställning till regionerna – positiv eller negativ – 2015 än det var 2005. Andelen som placerar sig på mittalternativet (5) går ner 3-4 procent. Resultatet kan möjligen ge en antydning om en något ökad medvetenhet om de fem världsreligionerna. Det går visserligen i hypotesens riktning men kan knappast tolkas som någon dramatisk förändring.

En jämförelse mellan extremgrupperna mycket negativ (värdena 0 och 1) och mycket positiv (9-10) visar tydligt att den rörelse som finns mellan 2005 och 2015 framför allt gäller Kristendom och Islam. För Kristendom minskar andelen positiva med två procentenheter samtidigt som andelen negativa ökar med åtta. För Islam är bilden något annorlunda. Visserligen ökar andelen med negativ inställning under tioårsperioden från 31 till 37 procent, men det finns en mycket svag ökning även av positivt inställda. För övriga tre religioner ökar både andelen negativa och andelen positiva med ett par procentenheter.

Den samlade bilden är att förändringarna är små men pekar i den förväntade riktningen. Kristendomen uppfattas efter hand mindre positivt samtidigt som den negativa inställningen till Islam ökar.

Världsreligionernas svenska demografi

Synen på de fem världsreligionerna och på Ateism har visat sig variera relativt mycket mellan olika demografiska grupper (Weibull, 2012). När det gäller synen på Kristendomen 2015 är kvinnor mer positivt inställda än män, äldre mer positiva än yngre och boende på landsbygden mer positiva än de som bor i storstad (Tabell 2). Däremot finns det inga utbildningsskillnader; avsaknaden av samband med utbildning kvarstår även då vi tar hänsyn till ålder. Om vi utgår från andelen med negativ inställning får vi i stort sett den spegelvända bilden, låt vara att mönstret inte är lika entydigt. Det kan noteras att var femte svarsperson under 30 år har en negativ inställning till Kristendomen. Huvudmönstret är stort sett detsamma som det var 2005, men det är värt att uppmärksamma att åldersskillnaden i synen på Kristendomen har blivit mindre genom att andelen pensionärer med en positiv inställning till Kristendomen har minskat (från 60 till 51 procent). Också andelen högutbildade med en positiv inställning till Kristendomen har gått ner – från 53 till 45 procent.

Beträffande Islam skiljer sig det demografiska mönstret från Kristendomen. Andelen positiva som visserligen är visserligen liten finns i högre grad bland yngre

Tabell 2 Inställning till fem världsreligioner 2005 och 2011 efter kön, ålder, utbildning, boendeort och familjeklass (andel med positiv respektive negativ inställning i procent)

	Kristendom		Judentom		Buddism		Hinduism		Islam		Ateism	
	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ
Samtliga	05	15	05	15	05	15	05	15	05	15	05	15
	48	49	13	17	29	28	25	29	21	21	14	17
	9	11	28	28	25	26	25	26	25	25	7	10
	51	49	15	19	21	20	15	18	22	20	6	12
Kön	44	42	11	14	37	37	25	26	24	27	8	7
Kvinnor	51	49	15	19	21	20	26	32	19	16	15	18
Män	44	42	11	14	37	37	25	26	24	27	13	16
	36	36	16	19	27	26	37	32	16	16	25	25
Ålder	43	44	16	19	22	24	28	37	15	14	15	22
15 – 29 år	52	47	12	17	30	25	24	34	22	19	12	17
30 – 49 år	60	51	7	12	41	35	11	16	35	31	5	8
50 – 64 år	50	47	6	7	38	45	12	11	34	43	6	5
65 – 85 år	44	44	12	15	28	29	22	25	21	23	12	17
Utbildning	47	47	15	16	26	25	32	31	18	18	19	19
Lägutbildad	53	45	9	16	20	22	38	40	10	12	22	20
Medelläutb	50	47	6	7	38	45	12	11	34	43	6	5
Medelhögutb	44	44	9	16	28	29	22	25	21	23	12	17
Högutbildad	47	47	12	15	26	25	32	31	18	18	19	19
	51	47	7	18	30	35	18	28	27	27	10	17
Boendeområde	49	48	6	10	27	28	21	19	23	24	12	12
Landsbygd	48	45	9	15	30	26	26	29	21	18	14	17
Mindre tätort	42	43	12	17	26	26	36	40	13	19	22	23
Stad/större tätort	51	47	7	18	30	35	18	28	28	27	10	17
Storstad	49	48	6	10	27	28	21	19	23	24	12	12
	48	45	9	15	30	26	26	29	21	18	14	17
	42	43	12	17	26	26	36	40	13	19	22	23
	24	23	54	54	25	25	32	31	32	32	4	8
	21	20	45	45	27	27	28	27	28	28	7	6
	27	26	65	65	22	22	22	26	22	22	7	10
	15	15	05	05	15	15	15	15	15	15	15	15
	24	23	54	54	25	25	32	31	32	32	4	8
	39	13	50	50	21	21	21	21	21	21	3	5
	27	15	48	48	19	19	19	20	19	19	4	9
	23	19	55	55	26	26	26	26	26	26	10	9
	14	37	61	61	33	33	33	33	33	33	11	13
	10	46	68	68	47	47	47	47	47	47	3	5
	24	22	59	59	25	25	25	25	25	25	4	9
	29	17	52	52	22	22	22	22	22	22	10	9
	26	16	46	46	18	18	18	18	18	18	11	13
	23	28	64	64	32	32	32	32	32	32	4	8
	17	25	60	60	28	28	28	28	28	28	7	6
	21	21	51	51	22	22	22	22	22	22	7	10
	30	19	47	47	18	18	18	18	18	18	7	14
	15	15	05	05	15	15	15	15	15	15	15	15
	24	23	54	54	25	25	25	25	25	25	7	14
	30	19	47	47	18	18	18	18	18	18	7	14

Kommentar: Om definitionen av positiv och negativ se anmärkningen till figur 1.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005 och 2015.

än bland äldre, bland högutbildade mer än bland lågutbildade och i storstäder mer än på landsbygd. Kvinnor är något mer positivt inställda än män. Den negativa inställningen till Islam finner vi i alla grupper men den 2015 är särskilt stark bland lågutbildade (68 procent), män (65 procent) och boende på landsbygd (64 procent). Det är också de senare grupperna som andelen negativa har ökat mest mellan 2005 och 2015. Men bilden är inte entydig och andelen negativt inställda till Islam är också stor i andra grupper, exempelvis bland yngre (50 procent).

Inställningen till Buddhism och Hinduism har ett demografiskt mönster som liknar Islams men som inte är lika polariserat. Kvinnor, yngre, högutbildade och storstadsboende är mest positiva och minst negativa båda åren. När det gäller Buddhism finns i flera grupper en klart positiv övervikt. Exempelvis är 2015 andelen positiva bland högutbildade 40 procent och andelen negativa 12 procent; bland personer under 30 år är motsvarande andelar 32 och 12 procent och bland storstadsbor 40 och 19 procent. I de senare grupperna ligger den positiva inställningen till Buddhism på i stort sett samma nivå som för Kristendomen. Men synen är kraftigt polariserad: bland lågutbildade och boende på landsbygden är det en klar övervikt för en negativ inställning till Buddhismen. I fråga om Hinduism är mönstret i sina huvuddrag detsamma men andelarna för både positiv och negativ inställning är lägre och polariseringen mindre. Det är samma mönster som i 2005 års undersökning.

För Judendomen liknar mönstret vad som framkommit för de främmande religionerna men gruppskillnaderna är små. Tydligast är mönstret för utbildning: bland högutbildade har 22 procent en positiv inställning, bland lågutbildade 7 procent. Andelen med en negativ inställning är i samma grupper 22 och 45 procent. Det samlade bedömningsmönstret 2015 är i stort sett detsamma som det var 2005.

Också synen på Ateism har stor likhet med inställningen till världsreligionerna, utom Kristendomen. Det är de yngre, de högutbildade och de storstadsboende som är mest positiva. I dessa grupper finns det 2015 en klar övervikt för positiv inställning. Exempelvis gör 39 procent av de yngsta en positiv värdering av Ateism, medan 13 procent är negativa. Det kan kontrasteras mot motsvarande andel bland äldsta – 14 och 37 procent.

De demografiska mönstren både bekräftar och komplicerar tidigare studier. Den successiva erosion som finns i synen på Kristendomen är i linje med föreställningen om en pågående sekularisering som kommer till uttryck ibland annat det minskade antalet medlemmar i Svenska kyrkan (Thurfjell, 2015).¹⁰ Sekulariseringen framträder som ett slags moderniseringsprocess: det är de unga, de högutbildade och boende i storstäder som är relativt sett mest negativt inställda till Kristendomen – men även i dessa grupper är det klar övervikt för en positiv värdering av Kristendomen – och mest positiva till Ateismen (jfr Hagevi, 2009; Pettersson, 2009). Samtidigt är det samma grupper som har en förhållandevis positiv inställning till särskilt Buddhism, men också till Hinduism och Islam – om än på en betydligt

lägre nivå. En möjlig förklaring är att den traditionellt dominerande religionen värderas på ett annat sätt än religioner som kommer ”utifrån”, en annan förklaring är att det har att göra med skillnader i de fem världsreligionernas karaktär. Det senare kommer senare att beröras.

Religiös praktik och inställningen till världsreligionerna

En viktig utgångspunkt för analysen av världsreligionerna var antagandet att globaliseringen bidrar till att inställningen till religioner i ökande grad påverkas av politiska värderingar. För att sätta den politiska faktorn i ett större perspektiv diskuteras därför förhållande mellan inställningen till världsregioner och Ateism men hänsyn till personlig religiositet som kommer till uttryck i religiös praktik som exempelvis gudstro och bön.

När det gäller den religiösa faktorns betydelse 2015 finns det som väntat en mycket klar skillnad mellan ena sidan Kristendomen och övriga. Eftersom religiös praktik i Sverige helt domineras av Kristendomen är det föga överraskande att det finns ett starkt samband mellan religiösa vanor och synen på Kristendomen som religion. De som tror på Gud, ber till Gud och besöker gudstjänst regelbundet har en mycket positiv inställning till Kristendomen. Sambandet är starkast i fråga om gudstjänstbesök, medan det är något lägre för gudstro: över 90 procent som besöker gudstjänster eller religiösa möten minst en gång i veckan har en positiv inställning till Kristendomen, bland dem som uppger att de har en gudstro är andelen 75 procent (Tabell 2). Det kan även uttryckas genom sambandsmättet eta som är .46, en relativt hög siffra.¹¹ Det är i linje med tidigare analyser av den så kallade religionstrappan som visar att gudstjänstbesök står för den högsta graden av religiöst engagemang, medan gudstro ligger i mitten (Weibull och Strid, 2011).¹² Sambanden ligger på samma nivå 2015 som 2005 eller har möjligen stärkts något. Att inställningen till Kristendomen under perioden blivit något mindre positiv reflekterar sannolikt en minskande religiös praktik.

Den religiösa praktiken uppvisar också ett positivt samband med inställningen till Judendom och Islam, de två andra monoteistiska världsreligionerna. Sambandet är starkast för Judendomen. Av dem som besöker gudstjänster och religiösa möten regelbundet är omkring 40 procent positivt inställda till Judendom, bland dem aldrig gör det är andelen positiva 12 procent (2015). Bland dem som aldrig besöker gudstjänster eller ber till Gud är det en övervikt för personer som är negativt anställda till Judendomen. De positiva sambanden är något starkare för medlemmarna i andra kristna samfund än svenska kyrkan. När det gäller Islam finns det i alla grupper en övervikt för en negativ inställning men övervikten är klart mindre bland personer som uppger sig be till Gud regelbundet. Sambandet går i samma riktning när det gäller gudstjänstbesök. De gudstroende är klart mer positiva till både Judendom och Islam än de som inte tror på Gud.¹³

Tabell 3 Inställning till fem världsreligioner 2005 och 2015 efter religiös aktivitet och tro samt ideologisk självplacering (andel med positiv respektive negativ inställning i procent)

	Kristendom		Judentom		Buddism		Hinduism		Islam		Ateism											
	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ										
	05	15	05	15	05	15	05	15	05	15	05	15										
Bett till Gud:																						
Minst en gång/vecka	81	82	1	4	25	31	19	19	38	29	23	24	26	19	15	27	12	21	50	46	7	47
Månad/kvartal	70	71	1	3	18	25	25	17	30	38	14	9	21	18	15	11	8	17	49	39	18	22
Halvår	56	65	8	6	21	22	22	25	23	40	16	15	19	24	23	20	12	12	50	56	19	22
Aldrig	32	31	13	20	7	11	35	31	22	27	23	22	28	15	11	27	3	6	57	57	29	17
Besökt gudstjänst:																						
Minst en gång/vecka	88	93	0	4	30	43	14	22	14	24	36	35	39	21	7	39	11	19	49	51	7	54
Månad/kvartal	64	79	5	4	24	31	28	18	30	34	24	21	29	19	8	25	12	23	51	41	13	44
Halvår	81	67	4	4	16	21	26	21	26	34	19	17	23	19	16	22	8	11	24	54	19	23
Aldrig	31	33	12	20	9	12	31	31	25	28	20	21	26	16	13	26	5	7	56	56	27	18
Tror på Gud:																						
Ja	-	75	-	3	-	27	-	22	-	30	-	20	-	20	-	23	-	16	-	48	12	36
Nej	-	25	-	23	-	11	-	32	-	28	-	22	-	15	-	27	-	6	-	58	33	14
Självbedömd vänster- högeråsikt:																						
Klart vänster	39	32	17	26	9	17	37	32	34	35	20	22	15	21	26	26	12	14	43	38	33	16
Något vänster	45	46	12	14	14	19	29	26	25	34	23	16	16	21	27	20	6	14	55	44	26	20
Varken eller	42	40	6	15	11	11	27	30	19	21	22	24	11	13	25	28	7	9	49	54	17	25
Något höger	58	53	8	12	17	18	27	25	20	30	21	22	18	17	25	26	6	7	57	61	25	23
Klart höger	55	55	7	13	11	23	37	29	27	33	20	21	12	18	31	27	5	6	64	74	24	26

Kommentar: Om definition av positiv och negativ, se anmärkningen till figur 1. Frågan om gudstro ställdes inte i SOM-undersökningen 2005.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005 och 2015.

Inställningen till Buddhismen – och till viss del Hinduismen – uppvisar en något annorlunda mönster i förhållande till religiös praktik. Det finns inga tydliga samband mellan å ena sidan gudstjänstbesök, bön till Gud (eta för Buddhismen är .15 och för Hinduismen .14) och gudstro och å andra sidan inställning till Buddhism. Således är både de som ber till Gud ofta och de som ber sällan de minst positiva och de som besöker gudstjänst regelbundet är de mest negativa. Mönstret är i stort sett detsamma när det gäller inställningen till Hinduismen. De gudstroende är något mer positiva än de som uppger att de inte har någon gudstro.

Synen på Ateism kan beskrivas som motsatsen till synen på Kristendom. De mest positiva finns, inte oväntat, bland dem som inte ber till Gud (eta=.28), aldrig besöker gudstjänst och inte är gudstroende. Synsätten är emellertid ömsesidigt uteslutande. Bland dem som tror på Gud har 12 procent en positiv inställning till Ateism medan 36 procent är negativt inställda; samtidigt är var fjärde som inte tror på Gud ändå är positivt inställda till Kristendomen. Det stöder vår utgångspunkt att det handlar om ett slags uppfattning om respektive religion eller trosuppfattning som inte nödvändigtvis är uttryck för en viss konfession. Samtidigt är det tydligt att synen på Kristendomen är starkt påverkad av svarspersonernas religiösa vanor och dessa förefaller påverka synen även på de övriga två monoteistiska religionerna.

Världsreligioner och politik

Artikeln inledande fråga gällde i vilken utsträckning det även finns en politisk-ideologisk grund för inställningen till de fem världsreligionerna samt i vad mån den i så fall ökat över tid. Som huvudsaklig indikator på politisk ideologi har vi använt svarspersonernas självplacering på en vänster-högerskala.

När det gäller bedömningarna 2015 finns det ett samband mellan politisk grundsyn och religiös inställning för främst Kristendomen och Islam – men med olika riktning. Andelen positiva till Kristendom är störst bland personer som placerar sig till politiskt höger, andelen positiva till Islam är större bland personer som placerar sig till vänster. Bilden är dock mer komplicerad. År 2015 är personer som placerar sig längst till vänster politiskt visserligen klart mindre positiva till Kristendomen än personer längst till höger – 32 respektive 55 procent, men också bland vänsterpersoner är andelen som är positiva till Kristendomen större än andelen som är negativa – 32 respektive 26 procent. Mönstret är detsamma i fråga om inställningen till Islam: personer längst till vänster är mer positiva än personer till höger – 14 respektive 6 procent, men personer till vänster är ändå mer negativa än positiva till Islam – 14 respektive 38 procent. Inställningen till Judendomen uppvisar ett politiskt mönster som Kristendomens – men betydligt svagare. För synen på Buddhism och Hinduism finns det i stort inget politiskt-ideologiskt grundmönster i inställningen (eta=.15 respektive .14).

Synen på Ateism visar sig ha ett visst samband med politisk ideologi. De som placerar sig politiskt längst till vänster är mer positivt inställda (33 procent) än de

som placerar sig längst till höger (24 procent) medan de negativt inställda är 16 procent bland personer till vänster och 26 procent bland personer till höger ($\eta^2 = .28$).

Ett andra perspektiv på förhållandet mellan politik och religion är partisympati. Inte oväntat är Kristdemokraternas sympatisörer mest positivt inställda till Kristendomen med 85 procent 2015, medan de minst positiva finns bland sympatisörerna med Feministiskt Initiativ och Vänsterpartiet med 21 respektive 32 procent positiva. Övriga partiers sympatisörer ligger samlade kring genomsnittet. Kristdemokratiska sympatisörer är de mest positiva till Judendomen.¹⁴ Omvänt gäller att de mest Islamkritiska finns bland Sverigedemokraternas sympatisörer där närmare 90 procent har en negativ inställning och endast ett par procent är positiva. De relativt sett mest positiva till Islam finns 2015 bland miljöpartiets sympatisörer med 22 procent – vilket inte hindrar att det också i MP-gruppen finns en övervikt för Islamnegativa. När det gäller inställningen till Buddhismen – och delvis Hinduismen – finns de relativt sett mest positiva bland sympatisörer med FI, Miljöpartiet och Vänsterpartiet. Bland FI-sympatisörerna är andelen positiva klart högre för Buddhismen än för Kristendomen – 44 respektive 21 procent.

Om vi jämför med 2005 ligger skillnaden i framväxten av Sverigedemokraterna som kraftig bidragit till att andelen med en negativ inställning till Islam ökat. Bland Miljöpartiets och Vänsterpartiets sympatisörer har andelen som har en positiv inställning till Buddhismen ökat.

Inställningen till Ateismen är även här en negativ spegelbild av inställningen till Kristendomen. De kritiska finns framför allt hos sympatisörerna med Feministiskt initiativ, Vänsterpartiet och Miljöpartiet. Mest negativa till Ateism är inte oväntat Kristdemokraternas sympatisörer.

Vad bestämmer inställningen till olika religioner?

De bivariata analyserna visar, föga överraskande, att den politiska faktorn väger mindre än den religiösa praktiken i synen på religion och ateism även om politikfaktorn ökat något i betydelse. Samtidigt är de bivariata analyserna givetvis inte tillräckliga för att bekräfta antagandet att den politiska faktorn skulle fått större betydelse. I det följande redovisas därför en multipel regressionsanalys där vi vid sidan av religions- och politikvariablerna även inkluderar in ett antal andra faktorer som efter vad som framkommit kan ha betydelse för att förklara synen på världsreligionerna. Det är kön, ålder och utbildning. Dessutom har vi i modellen inkluderat variabeln mellanmännisklig tillit, alltså i vilken grad man litar på andra människor, som ett slags mjukare personlighetsvariabel.¹⁵ I tabell 4A redovisas utfallet av modellen för år 2005 och i 4B för 2015. I den senare används modellen vid sidan av världsreligionerna även för att förklara vad som bestämmer synen på Ateism.

Tabell 4a Effekter av bakgrundsfaktorer på bedömning av religioner (OLS), 2005

	Kristendom	Islam	Buddhism	Hinduism	Judendom
Bett till Gud minst 1 gång/vecka	2,17*** (0,14)	0,35* (0,15)	0,13 (0,14)	0,10 (0,13)	0,77*** (0,13)
Mellanmänsklig tillit (0-10) ¹	0,09*** (0,02)	0,11*** (0,03)	0,12*** (0,02)	0,10*** (0,02)	0,12*** (0,02)
Man (kvinna ref)	-0,41*** (0,11)	-0,25* (0,12)	-0,01 (0,11)	-0,21* (0,10)	-0,37*** (0,10)
Ålder	0,02*** (0,00)	-0,02*** (0,00)	-0,03*** (0,00)	-0,02*** (0,00)	-0,02*** (0,00)
<i>Utbildningsnivå²</i>					
Medellåg	-0,11 (0,15)	0,07 (0,17)	0,54*** (0,16)	0,42** (0,14)	0,30* (0,14)
Medelhög	-0,37* (0,16)	0,54** (0,18)	0,97*** (0,17)	0,80*** (0,16)	0,58*** (0,16)
Hög	-0,20 (0,17)	0,95*** (0,19)	1,40*** (0,17)	1,08*** (0,16)	0,69*** (0,16)
<i>Ideologisk självplacering³</i>					
Klart till vänster	-0,29 (0,22)	-0,04 (0,24)	0,39 (0,23)	-0,16 (0,21)	-0,60** (0,21)
Något till vänster	-0,08 (0,14)	-0,13 (0,16)	0,08 (0,15)	-0,01 (0,14)	0,06 (0,14)
Något till höger	0,42** (0,14)	-0,39* (0,16)	0,19 (0,15)	0,04 (0,13)	0,24 (0,13)
Klart till höger	0,70*** (0,19)	-1,02*** (0,22)	0,02 (0,20)	-0,30 (0,18)	-0,39* (0,18)
Intercept	4.68*** (0.25)	3.34*** (0.28)	4.68*** (0.26)	4.50*** (0.24)	4.31*** (0.24)
N	1 535	1 521	1 518	1 515	1 516
Adjusted R2	0,22	0,08	0,13	0,11	0,12

Kommentar: Resultaten bygger på en regressionsanalys (OLS). ¹Frågan lyder: 'Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?'. Därefter följer en elvgradig skala från 0–10 där 0 motsvarar 'Det går inte att lita på människor i allmänhet' och 10 'Det går att lita på människor i allmänhet'. ²Referenskategori = låg utbildning. ³Frågan lyder: 'Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?'. Variabeln är dummykodad där referenskategori är 'Varken vänster eller höger'. Signifikansnivåer: * p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005.

Tabell 4b Effekter av bakgrundsfaktorer på bedömning av religioner (OLS), 2015

	Kristendom	Islam	Buddhism	Hinduism	Judendom	Ateism
Bett till Gud minst 1 gång/vecka	2,49*** (0,17)	1,01*** (0,17)	-0,09 (0,17)	0,12 (0,16)	0,93*** (0,16)	-1,81*** (0,18)
Mellanmänsklig tillit (0-10) ¹	0,15*** (0,03)	0,18*** (0,03)	0,10*** (0,03)	0,10*** (0,03)	0,16*** (0,03)	0,05 (0,03)
Man (kvinna ref)	-0,55*** (0,13)	-0,64*** (0,13)	-0,39** (0,13)	-0,34** (0,12)	-0,52*** (0,12)	0,06 (0,13)
Ålder	0,02*** (0,00)	-0,03*** (0,00)	-0,02*** (0,00)	-0,02*** (0,00)	-0,01*** (0,00)	-0,03*** (0,00)
<i>Utbildningsnivå²</i>						
Medellåg	0,06 (0,21)	0,36 (0,22)	0,79*** (0,22)	0,86*** (0,20)	0,64** (0,20)	1,05*** (0,23)
Medelhög	0,02 (0,21)	0,61** (0,22)	1,25*** (0,22)	1,14*** (0,20)	0,80*** (0,20)	1,33*** (0,23)
Hög	-0,24 (0,21)	0,93*** (0,22)	1,59*** (0,21)	1,28*** (0,20)	1,06*** (0,20)	1,30*** (0,23)
<i>Ideologisk självplacering³</i>						
Klart till vänster	-0,49* (0,22)	0,48* (0,23)	0,18 (0,23)	0,10 (0,21)	-0,11 (0,21)	0,66** (0,24)
Något till vänster	0,02 (0,18)	0,52** (0,18)	0,37* (0,18)	0,38* (0,17)	0,24 (0,17)	0,36 (0,19)
Något till höger	0,42* (0,17)	-0,35* (0,17)	0,09 (0,17)	0,10 (0,15)	0,22 (0,15)	0,10 (0,18)
Klart till höger	0,66** (0,22)	-1,40*** (0,23)	0,21 (0,23)	-0,01 (0,21)	0,17 (0,21)	-0,11 (0,24)
Intercept	4,03*** (0,33)	2,96*** (0,34)	4,39*** (0,34)	3,78*** (0,31)	3,30*** (0,31)	5,14*** (0,35)
N	1 538	1 509	1 502	1 496	1 499	1 502
Adjusted R2	0,18	0,16	0,10	0,08	0,11	0,15

Kommentar: Resultaten bygger på en regressionsanalys (OLS). ¹Frågan lyder: 'Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?'. Därefter följer en elvgradig skala från 0–10 där 0 motsvarar 'Det går inte att lita på människor i allmänhet' och 10 'Det går att lita på människor i allmänhet'. ²Referenskategori = låg utbildning. ³Frågan lyder: 'Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?'. Variabeln är dummykodad där referenskategori är 'Varken vänster eller höger'. Signifikansnivåer: * p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015.

Den samlade modellen ger en förklaringskraft på mellan 10 och 20 procent för bedömningen av de enskilda religionerna. Nivåerna är i stort sett densamma 2005 och 2015. För synen på Kristendomen ger särskilt variablerna bön till Gud och kön (kvinnor) men också mellanmänsklig tillit och ålder (äldre) klart signifikanta effekter vid de båda mätpunkterna. Även politisk ideologi – personer som placerar sig till höger är mer positivt inställda – bidrar till modellen på nästan samma nivå båda åren. Det klart starkaste bidraget kommer vid båda mätpunkterna från bön till Gud och ålder; om vi 2015 även lägger in variabeln gudstro i analysen ger den en betydande effekt¹⁶ och bidrar till relativt kraftig höjning av förklaringskraften (32 procent). Inställningen till Kristendomen förefaller således även fortsatt ha sin främsta förankring i religiös praktik.

För Islam skiljer sig bilden genom att modellens förklaringskraft fördubblas mellan 2005 och 2015. I förhållande till 2005 är det framför allt variablerna bön till Gud, kön (kvinnor), politisk ideologi (negativ inställning bland personer som placerar sig till höger) och mellanmänsklig tillit som ger större och signifikanta effekter. Båda åren ger utbildning (medelhög- och högutbildade) och ålder (yngre) signifikanta bidrag. En rimlig tolkning är att Islam kommit närmare Sverige. Därmed har det skett ett slags kristallisering av opinionen där inställningen blivit tydligare.

Modellens förklaringskraft när det gäller inställningen till Buddhism och Hinduism är något lägre, särskilt 2015. Det gemensamma mönstret för båda mätåren är att utbildning (högre), ålder (yngre) och mellanmänsklig tillit (större) ger signifikanta bidrag. År 2015 ger även kön (kvinnor) ett signifikant bidrag, medan ideologi i stort sett saknar effekt. Det är utbildning som vid båda mätpunkterna har klart störst effekt, medan religiös praktik saknar betydelse. Om vi inkluderar variabeln gudstro år 2015 visar sig dock att den ger ett visst bidrag till modellen.

När det gäller synen på Judendomen är mönstret mycket likartat de båda mätåren. Utbildning (högre) och bön till Gud som ger störst bidrag men även kön (kvinnor), mellanmänsklig tillit och ålder (yngre) har signifikant effekt. Även politisk ideologi ger både 2005 och 2015 ett mindre bidrag – det är personer som placerar sig till vänster som är något mer negativt inställda. Mellan de två mätåren ökar även utbildningsfaktorns betydelse.

Medan inställningen till Kristendomen, Buddhismen och Hinduismen förefaller ha i stort sett samma karaktär 2005 och 2015 kan vi särskilt observera förändringar i svenskarnas inställning till Islam, men också till Judendom. När det gäller Islam är det en rimlig tolkning att svenskarnas bild av muslimer under den senaste tioårsperioden blivit tydligare. Islam har kommit närmare. Det gäller både inom Sverige och i nyhetsflödet från omvärlden. En konsekvens är att inställningen har blivit tydligare och påverkas i ökade grad av både egen religiös praktik och politisk ideologi. Den senare kan tolkas som att personer politiskt till höger artikulerat en negativ inställning till Islam som bidragit till den samlade bilden blivit mer negativ mellan 2005 och 2015. Islam värderas här mer som en politisk rörelse, vilket dock

inte hindrar att det som synes finns religiösa motkrafter. För Judendomen har det skett en liknande utveckling men mönstret är svagare och de politiska förtecknen är helt olika. Dessutom spelar framför allt utbildningsfaktorn – positivare inställning med ökad utbildning – en större roll i inställningen till Judendomen än i inställningen till Islam.

För 2015 finns även förklaringsmodellen applicerad på inställningen till Ateism. På nytt framträder Ateism som en motsats till Kristendomen – ”som negativet till ett foto som enligt den troende föreställer världen” (Liedman, 2008). Det är samma variabler som har betydelse men när det gäller Ateism är effekten negativ. Störst negativ effekt har bön till Gud¹⁷ medan ålder (yngre) och utbildning (högre) ger signifikant bidrag. I motsats till inställningen till de fem religionerna ger inte kön eller mellanmännisklig tillit något signifikant bidrag till synen på Ateism, men det finns en svag påverkan från politisk ideologi (vänster).

Svenska perspektiv på världsreligionerna

Idéhistorikern Sven Eric Liedman berättar i en artikel om att han och en god vän under ett samtal om religion enade sig om att de båda var ateister. Men, berättar Liedman, vännen tillade att han var judisk ateist och då måste jag själv ”precisera min ståndpunkt på motsvarande sätt. Jag är luthersk ateist” (Liedman, 2008). Liedmans iakttagelse pekar på hur religion traditionellt genomsyrat alla kulturer. En konsekvens av kulturperspektivet är att inställningen till en religion kommer att bestämmas också av annat än dess religiösa karaktär, särskilt då det gäller främmande religioner filtrerade genom en nationell kultur (Thurfjell, 2015).

Kristendomen är den religion som i sin lutherska tradition en majoritet av svenskarna har en uppfattning om. De flesta är positivt inställda, men den positiva inställningen försvagas långsamt, särskilt i de yngre generationerna, vilket ger stöd åt tidigare analyser (Hagevi, 2009). Samtidigt stärks Ateismen även om också den utvecklingen går förhållandevis långsamt. Som vi har sett är Ateismen i stor utsträckning nationell och huvudsakligen en negativ spegelbild av Kristendomen och dess religiösa praktiker. Det är möjligen mindre väntat att de personer som värderar Ateismen positivt inte sällan har en relativt positiv bild av andra religioner, intressant nog även av monoteistiska religioner som Islam och Judendom.

Islam är den världsreligion som under det gångna decenniet kommit allt närmare svenskarna. Fler har idag en uppfattning om Islam. Det har medfört att de negativa har blivit mer negativa och i bakgrunden anas särskilt Sverigedemokraternas islamkritiska opinionsbildning. Ändå har den samlade bilden av Islam ändrats mindre än vad som kunde förväntas efter de senaste årens händelser. Den negativa bilden fanns redan tidigare och har en betydligt längre historia än 19- och 2000-talets konflikter (Thurfjell, 2015:202ff). När det gäller synen på religioner som Buddhism och Hinduism är den i större utsträckning kulturellt präglad. Kunskapen om

deras lära respektive praktik är mycket begränsad och de uppfattas troligen inte som religioner på samma sätt som Kristendomen eller Islam. Istället framträder de snarast som en filosofi eller filosofisk praktik som har kulturellt anpassats till västerlandet (Thurfjell, 2015: 157ff).¹⁸ Synen på Judendomen uppvisar ytterligare ett mönster. Det finns vissa likheter med synen på Kristendomen, men inställningen verkar även ha filterats genom olika bilder av staten Israel.

När det gäller förklaringar till svenskarnas syn på världsreligionerna var hypotesen att den politiska faktorn under den senaste tioårsperioden skulle ha fått en större betydelse för bedömningen av världsreligionerna. Visserligen finns det tendenser i resultaten som pekar i en sådan riktning, men hypotesen kan bara bekräftas för Islam. Här spelar politisk ideologi en större roll 2015. Personer som ligger politiskt till höger har blivit mer negativa, medan de som är positiva till Islam oftare står något åt vänster. Det kan möjligen vara något överraskande att effekten inte är större beträffande Islam med tanke på konflikterna i delar av den muslimska världen. En förklaring till det senare är sannolikt att Islam under samma tid kommit svenskarna närmare även som religion. Moskées och muslimska trosutövare har, särskilt i storstadsområdena, blivit en del av vardagen. En konsekvens kan vara att Islam bland kristna religionsutövare fått ökad acceptans som en ”svensk” religion. Det innebär ett ökat positivt samband mellan svenskarnas religiösa praktik och inställningen till Islam.

Samtidigt finns det sedan tidigare en politisk-ideologisk resonansbotten för synen på religionerna. De som är positivt inställda till Kristendomen står oftare politiskt till höger, medan de som är positiva till Ateism ligger något mera åt vänster. För Judendomen är negativt inställda främst bland dem som politiskt placerar sig till höger. Däremot är det svårt att se något entydigt mönster när det gäller Buddhism och Hinduism, men de små tendenser som kan utläsas pekar på att dessa står starkare bland vänster- än bland högersympatisörer. Den samlade bilden är emellertid att dessa – i varje fall ännu så länge – i mindre grad uppfattas som religion eller politik utan snarast som filosofi och kultur.

Noter

- ¹ Svenska kyrkan i Göteborg skriver 2015 på sin hemsida att ”Projektet Inter-religiös dialog i Göteborg syftar till att sprida kunskap om religionsdialog och att ta tillvara på den erfarenhet som finns inom området. Intentionen är att medverka till att skapa goda relationer mellan kristna församlingar och företrädare för andra religioner i Göteborg med omnejd” (<https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=660813>).
- ² Argumentationen är hämtad från den debatt som förts mellan olika kristna företrädare i tidningen Dagen under 2015 och 2016 (<http://www.dagen.se/debatt; jfr Kyrkans tidning nr 17, 2016>).

- ³ Jimmy Åkesson i sitt sommartal 2013 (Svenska Dagbladet 2013-08-26)
- ⁴ En fråga om inställningen till Islam som religion ställdes dock redan i SOM-undersökningen 1990 som del i ett större projekt om Islam, där svarspersonerna tillfrågades även om specifika aspekter på Islam (Hvitfelt, 1991).
- ⁵ Det övervägdes att även lägga in Ingen uppfattning som explicit svarsalternativ. Med tanke på att den elvgradiga skulle ge möjligheter till differentierade svar beslöts att inte inkludera ett sådant alternativ. I en opublicerad metodstudie som genomfördes vid SOM-institutet 2015 prövades effekterna av att även erbjuda ett svarsalternativ ”ingen uppfattning” på skalorna för världsreligion. Det visade det sig då att andelen som anger att de saknar uppfattning ligger på i genomsnitt 5 procent och varierar mellan 3 (Kristendomen) och 10 procent (Hinduismen) högst tio procent med i stort sett samma rangordning som gäller antalet svar i tabell 1.
- ⁶ Flest har tagit ställning till Kristendomen (n=1662) medan det lägsta antalet gäller Hinduism, Ateism och Judendom, där antalet svarande är knappt 1600.
- ⁷ Balansmättet uttrycker balansen mellan positiv och negativ inställning och är andelen positiva (6-10) minus andelen negativa (0-4). Det kan således variera mellan +100 (samtliga är positiva) eller -100 (samtliga är negativa).
- ⁸ Instrumentet benämns ”Feeling Thermometer”, där 0 är ”coldest, most negative” och 100 ”warmest, most positive”. Det ska understrykas att undersökningen inte avser religionerna i sig utan religionens utövare. För kristna görs även uppdelning mellan katoliker och protestanter; båda grupperna värderas dock på samma nivå (Pew Research, 2014).
- ⁹ Lösningen är dock inte entydig, eftersom inställningen till Judendom laddar lika högt på den breda dimensionen som inkluderar Ateism som den laddar på Kristendomsdimensionen.
- ¹⁰ I SOM-undersökningen finns även andra indikatorer på sekularisering, exempelvis att det är en minskad andel som uppger att de tror på Gud samt ett något minskat deltagande i gudstjänster och mindre frekvent bön till Gud. Nedgången visar sig dock vara långsam (Weibull och Strid, 2011; Bromander, 2012).
- ¹¹ Eta är ett statistiskt sambandsmått som går mellan 0.00 och 1.00 – ju högre värde desto större samband.
- ¹² I övrigt visar sig att av medlemmarna i Svenska kyrkan uppger sig 53 procent positivt inställda till Kristendomen bland dem som betraktar sig som aktiva 75 procent. Av de aktiva medlemmarna i Svenska kyrkan ligger 42 procent på de mest positiva värdena (9-10). Medlemskap i andra kristna samfund än Svenska kyrkan uppvisar ett något starkare samband med inställningen till Kristendomen.

- ¹³ I undersökningen ställdes även en fråga om medlemskap i andra samfund eller religionsgemenskaper än kristna, t ex muslimska organisationer. Antalet svars personer var dock enbart 23. I den gruppen hade närmare 80 procent en positiv inställning till Islam, medan drygt 50 procent var positivt inställda till Kristendomen.
- ¹⁴ Andelen positiva till världsreligionerna och till ateism efter partisympati framgår av följande tabell, där andel positiva till världsreligionerna och ateism anges för sympatisörerna till respektive parti 2015 (procentandel positiva – värdena 6-10):

Parti	Kristendom	Islam	Buddhism	Hinduism	Judendom	Ateism	Antal svar
V	32	16	36	20	16	32	114
S	49	11	24	13	14	19	361
MP	39	22	40	30	23	29	108
C	50	7	28	18	13	26	116
FP	53	13	41	22	26	24	91
M	46	7	29	16	16	24	337
KD	85	6	27	12	35	8	51
SD	46	2	25	16	12	25	194
FI	21	18	44	23	18	39	39

Kommentar: Positiva = värden 6 – 10 på bedömningskalan 0 – 10. Observera det begränsade antalet svars personer för Feministiskt initiativ.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015.

- ¹⁵ Frågan om gudstro saknas i SOM-undersökningen 2005. För jämförelsens skull har den även uteslutits i modellen för 2015.
- ¹⁶ Samtidigt sjunker dock effekten av ålder.
- ¹⁷ Om även Gudstro inkluderas ökar förklaringskraften, också gudstro har ger ett betydande (negativt) bidrag till modellens förklaringskraft vid sidan av bön till Gud.
- ¹⁸ Det är tydligast för Buddhismen där olika praktiker blivit helt försvenskade, t ex yoga (Thurfjell, 2015). Buddhismen har inte sällan blivit en del av populkulturen. År 2016 lanserades exempelvis ett nytt kinesiskt öl i Sverige med namnet Lucky Buddha, där flaskan utformats som en Buddhafigur (<http://www.luckydrinkco.com/about/>).

Referenser

- Aardal, Bernt, Henrik Oscarsson (2017). Religious voting and the role of Christian democratic parties in Scandinavia. I Segatti, Paolo, Kerman, C, Montero, J R (red). *Religious Voting in Western Democracies: Between Past Legacies and New Conflicts*. London, Oxford University Press (kommande).
- Bromander, Jonas (2012) Ritualer, högtider och manifestationer. I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Brommeson, D, Friberg-Fernros, H (2013). *Bortom den sekulära staten: Religion och politik i en postsekulär tid*. Lund, Studentlitteratur.
- Dawkins, Richard (2006) *The God Delusion*. London: Bantam.
- Gustafsson, Göran (2000) *Tro, samfund och samhälle*. Utvidgad upplaga. Örebro: Libris.
- Göndör, Eli (red, 2013) *Religionen i demokratin. Ett politiskt dilemmas återkomst*. Stockholm: Timbro.
- Hagevi, Magnus (2005) *Religion och politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hagevi, Magnus (2009) Efter sekulariseringen: förändrade religiösa värden mellan generationer. *Socialvetenskaplig Tidskrift* nr 3-4, 2009.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Du stora nya värld. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Huntington, Samuel (1996a) *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*. New York: Simon&Schuster.
- Huntington, Samuel (1996b) The Clash of Civilisations: The Debate. *Foreign Affairs*.
- Huntington, Samuel (2001) The Age of Muslim Wars. *Newsweek* (International, Atlantic ed.)
- Hvitfelt, Håkan (1991) Svenska attityder till Islam. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Politiska opinioner*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Liedman, Sven-Eric (2008) Den förtrollande materialismen. *Ord & Bild* nr 6/2007-1/2008. S. 5-18.
- Lindberg, Jonas (2015) *Religion in Nordic Politics as a Means to Societal Cohesion: An Empirical Study on Party Platforms and Parliamentary Debates 1988–2012*. Teologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Norris, Pippa, Inglehart, Ronald (2011) *Sacred and secular: religion and politics worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettersson, Thorleif (2009) Religion och samhällspraktik. En jämförande analys av det sekulära Sverige. *Socialvetenskaplig Tidskrift* nr 3-4, 2009.
- Thurfjell, David (2015) *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Molin & Sorgenfrei.

- Weibull, Lennart (2012) Världsreligioner i Sverige. I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Weibull, Lennart, Strid, Jan (2011) Fyra perspektiv på religion i Sverige. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Willander, Erika (2014) *What Counts as Religion in Sociology? The Problem of Religiosity in Sociological Methodology*. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.